

1800-talets medaljkonst

- en studie av eliter och ideal under ett föränderligt sekel¹

År 1863 lät statens järnvägstjänstemän slå en medalj över sin före detta chef, översten, kommandören med stora korset av Kungl. Wasaorden, rid-daren av Nordstjärneorden, friherre Nils Ericson. Medaljen skulle överlämnas på en fest till Ericsons ära. Hans profilbild pryder medaljens åtsida, ackompanjerad av namn och titel. Statusen som överste och friherre har dock lagts åt sidan för det mer lakoniska "chef för Statens jernvägsbyggnader 1855–1862". På frånsidan möter vi en sittande kvinna, framställd som en antik gudinna i draperad dräkt och med värdig uppsyn. Vid första blicken går tankarna till en antik bildvärld. Men det är inte Minerva eller någon annan klassisk gudinna vi möter, inte heller är det Moder Svea eller för den delen en personifiering av Lyckan eller Hoppet. Tittar vi närmare ser vi att hon är omgiven av järnvägseblem och sinnebilder för industrin. I bakgrunden åker ett tåg fram och kvinnan

själv håller upp en Sverigekarta, på vilken hon står i begrepp att rita upp järnvägslinjer. Kvinnan på medaljen är Industrins gudinna och hon framställs här för att hylla en av sina tillbedjare.

Nils Ericson var en man av sin tid, en god symbol för mitten av 1800-talet som en brytningstid mellan det gamla och det nya, mellan det traditionella och moderna, eller om man så vill mellan det feodala och kapitalistiska. Han var friherre och därmed en del av en traditionell, feodal elit. Men han var vid denna tid nyadlad, och inte på grunder som för tankarna till den gamla adliga devisen *arte et marte*, utan på grund av sina framgångar vid kanal- och järnvägsbyggande – företeelser som har uppnått status som sinnebilder över moderniteten och det moderna samhället. Det är inte heller i egenskap av adelsman han har tilldelats medaljen, det är för sitt yrke. Han blev hyllad för vad han *gjorde* inte för vem han *var*. Både medaljen

Fig. 1. Medalj slagen över Nils Ericson. Åt- respektive frånsida. Uppsala universitets myntkabinett.

¹ Artikeln är baserad på min magisteruppsats "Monument i miniatyr. Den samhällselitiska diskursens förändringar under det långa 1800-talet, uttryckt i medaljkonsten" ventilerad 2009-06-03 vid historiska institutionen i Uppsala. Ett stort tack riktas till Mikael Alm vid historiska institutionen samt till Hendrik Mäkelar och Harald Nilsson vid Uppsala universitets myntkabinett för hjälp och stöd i arbetet.

och personen den hyllar är således exempel på det förrföra seklet som vattendelare mellan ett feodalt och ett modernt samhälle.

Denna artikel ska beröra medaljkonstens omdaningar under detta föränderliga sekel. Närmare bestämt är det personmedaljen som ett medium för en samhällselitisk manifestation som ska diskuteras. Med personmedalj menas här en medalj föreställande eller på ett eller annat vis beskrivande en eller flera enskilda, icke-kungliga personer. Dessa föremål slogs regelbundet av allt från privatpersoner till akademier, företag och föreningar. Under 1800-talet utgavs i snitt tre stycken per år och medaljerna hade en tydligt kommunikativ karaktär. Användandet avgränsades även till ekonomiska, politiska eller intellektuella eliter. Mediet kan därför sägas vara en integrerad del i manifestationen av elitgrupper under perioden.

1800-talets medaljkonst har ofta förbisetts i medaljforskningen eller betraktats som mindre fin än exempelvis renässansmedaljen. Då Kungl. Myntkabinettet invigde sina nya lokaler på 1940-talet gavs en liten skrift om medaljsalen ut. I denna konstateras att "förra delen av 1800-talet har alltid brukat betraktas som medaljkonstens värsta dekadansperiod", vilket sammanfattar hur forskningen har betraktat denna studies tidsperiod. Ett tacksamt bidrag till forskningen om 1800-talsmedaljer är dock Brita Olséns avhandling med tillhörande katalog över Lea Ahlborn, en av epokens mest framstående gravörer.

Denna text fokuserar dock inte på 1800-talsmedaljens konstnärliga kvaliteter. Istället lyfts blicken mot medaljen som ett uttryck för ideologiska, ekonomiska och demografiska strukturer och dessas förändringar i övergången från ett feodalt till ett modernt samhälle. De frågor som texten cirkulerar kring är *vad* som definierade en elit samt *hur* dessa framställdes. I dessa frågor ligger även ett förändringsperspektiv – hur förändrades förhållandena över tid? I detta avseende är 1800-talet en synnerligen intressant period i konststartens historia. Det var nämligen då dessa förändringar kom till avgörande uttryck. Den omvandling som hade pågått ända sedan slutet av 1600-talet lyser i den på många sätt konservativa medaljkonsten igenom först under 1800-talets alltmer borgerligt dominerade samhälle. För att närma oss en förståelse av mediet ska vi börja med att titta på utgivarna av medaljer.

Utgivarna

I teorin var det möjligt för vem som helst att låta tillverka och ge ut personmedaljer då det inte

ställdes några formella krav på utgivaren. I praktiken uteslöts dock de allra flesta från mediet genom två smala grindar: krav på ekonomiskt kapital – det var dyrt att tillverka dessa föremål – samt delaktighet i och förståelse av den kulturella sfär i vilken medaljerna tillkom – det krävdes sålunda även ett visst mått av kulturellt och socialt kapital. Utgivningen kontrollerades från år 1786 av Vitterhets- historie och antikvitetsakademien, vilken granskade alla medaljförslag ur såväl stilmässig som ideologisk synvinkel. Akademiens sekreterare från instiftandet 1786 till år 1793, Gudmund Jöran Adlerbeth, publicerade år 1791 en uppsats som minutiöst redogör för hur medaljer bör utformas. Det står utom allt tvivel att författande av medaljdeviser och utformande av sinnebilder och dylikt ansågs vara syssla endast för de högt bildade. Då Adlerbeth var sin tids stora auktoritet på medaljfronten får hans åsikter anses ha vunnit stort genomslag.

Dessa båda informella kriterier – krav på ekonomiskt och kulturellt kapital – avgränsade således medaljutgivningen till relativt små elitgrupper. Dessa går att dela in i fyra kategorier: enskilda personer, samfund av olika slag, kungliga akademier, samt övriga statliga utgivare. Akademierna utgör den klart största kategorin och stod sammanlagt för 40 % av de samtida medaljerna och fram till 1870-talet var de ensamma utgivare av historiska medaljer.² Vetenskapsakademien var den enskilt största utgivaren och stod ensam för 30 % av den totala utgivningen av samtida personmedaljer. Förklaringen till detta är att Vetenskapsakademien brukade hedra framlidna medlemmar med medaljer. Från 1851 utgavs en medalj om året.

Samfund av olika slag utgör en dryg fjärdedel av medaljutgivarna. Exempel på utgivare inom denna grupp är studentnationer (vilka fram till 1820-talet ofta lät prägla medaljer över inspektorer), hushållningssällskap, läkaresällskapet, delägare i bolag och, framåt slutet av undersökningsperioden, även företagspersonal.

Likaledes utgör enskilda individer omkring en fjärdedel av medaljutgivarna. I dessa fall är avsändaren oftast angiven såsom "vänner", "sonen", "modern", "medborgare", "lärjungar" eller "anhöriga". Här finns det även de som utmärker sig genom att ge ut många medaljer. Gravören Carl

² Då det finns klara kvantitativa skillnader mellan de samtida och historiska hyllningarna kommer dessa fortsättningsvis att hållas isär i analysen och ett eget avsnitt ägnas de historiska medaljerna. Båda är dock viktiga för förståelsen av den samtida elitmanifestationen. Med historisk menas någon som varit död i mer än 50 år då medaljen slogs.

Magnus Mellgren gav under åren 1833–1837 själv ut en serie medaljer över framstående svenska skaldar, vetenskapsmän och konstnärer. Kammarherren och numismatikern Magnus Lagerberg utgav också flera medaljer, de flesta över framstående numismatiker.

Kategorin statliga utgivare var den minst verksamma gruppen och stod för cirka 7 % av medaljutgivningen. Detta beror till stor del på att de kungliga akademierna har klassats för sig och att många av de statliga medaljerna föreställer kungliga personer och därför inte ingår i denna studie. De olika stånden var före 1866 de dominerande statliga utgivarna och de hyllade var och en sina stora män – företrädesvis de olika talmännen.

Historieforskningen har de senaste decennierna betonat hur nya gemensamhetsformer så som föreningar och sammanslutningar under 1800-talet alltmer tog över det gamla samhällets korporationers roll som gemenskapsbyggare. Detta är en utveckling som återspeglas i medaljmediet. Under 1800-talets gång minskar andelen statliga utgivare samtidigt som kategorin samfund ökar. Detta kan delvis förklaras med ståndsupplösningen, men då det inte var ett tydligt brott år 1866 ska det även ses som en generell trend.

De hyllade

Som vi har sett strävade olika elitgrupper efter att manifesteras sina representanter. Det är dessa stora män vi nu ska ägna oss åt för att på så sätt närma oss frågan *vad* som definierade eliter och hur detta förändrades under seklets gång. Detta kan göras genom en diskussion om vilka handlingar som förärade en person ett äreminne i medaljform.

Vid studier av 1800-talets personmedaljer framträder nio olika kategorier av hyllningar. Dessa motsvarar bedrifter inom vetenskap, militären, företagsverksamhet, politik, kyrka/religion, konstnärskap, ämbetsmannakåren, numismatik samt givna donationer. Alla dessa kategorier innefattar personer som innehar ekonomisk, social eller intellektuell makt och kan därför betraktas som samhällseliter. Vi ska nu se hur dessa eliter var fördelade och hur detta förändrades under 1800-talets gång.

Som vi har sett ovan var Vetenskapsakademien och, om än inte i lika hög grad, Svenska akademien, de ivrigaste utgivarna av medaljer. Detta återspeglas också i sammanställningar av de hyllade personerna. Vetenskapsmän utgör den utan konkurrens största kategorin, varpå följer politiska personer och konstnärer, vilka Svenska akademien ofta hyllade. Drygt en tredjedel av medaljerna över samtida personer framhåller ve-

tenskapliga bedrifter, men detta ska alltså ses mer som ett resultat av Vetenskapsakademiens frekventa medaljutgivning än som ett tecken på att vetenskapsmän generellt sett ansågs mer värda att hylla än andra grupper.

Om man bortser från de medaljer som utgavs av de två största utgivarna Vetenskapsakademien och Svenska akademien blir siffrorna annorlunda. Andelen medaljer utgivna för Vetenskapliga bedrifter mer än halveras då, men står fortfarande för en relativt stor andel (16 %), medan andelen medaljer slagna för politiska bedrifter och handlingar ökar till omkring en femtedel. En annan kategori som ökar mycket då man bortser från de två största medaljutgivarna är företagare, som då uppgår till 10 %. Utslaget på hela undersökningsperioden så hyllades främst stora män för gärningar inom politik, vetenskap, konst, ämbetsmannakåren samt donatorer av olika slag; om man bortser från Vetenskapsakademiens och Svenska akademins medaljer var även företagare en av de stora kategorierna.

Förhållandena mellan dessa kategorier var dock inte konstanta under hela 1800-talet. Tvärtom framkommer vissa markanta skillnader mellan seklets tidigare årtionden och de senare. Inom vissa av kategorierna sker en påtaglig ökning medan andra upplever motsvarande tillbakagång. Då Vetenskaps- och Svenska akademien fortsatte sin utgivning i jämn takt kan vi även här bortse från deras medaljer. Detta gör också att vi tydligare kan åskådliggöra förändringar i den samhällselitiska diskursen i stort.³

Av de kategorier som ökade under 1800-talets gång är företagare och numismatiker de mest markanta. De numismatiska äreminnena började slås på allvar först efter Svenska numismatiska föreningens bildande år 1873. Då började de dock präglas i stor omfattning och totalt under den andra halvan av seklet utgör de tillsammans med politiska hyllningar den största kategorin. Magnus Lagerbergs engagemang bidrog till åtskilliga av dessa medaljer.

Hyllningarna av numismatiker skvallrar om en ny mentalitet inom medaljmediet som går hand i hand med en liberalisering av utnämmandet av stora män som representanter för elitgrupper. Dessa personer förärades en medalj mer för sitt specifika intresse än för exempelvis vetenskapliga förtjänster.

³ Den generella utvecklingen ser dock likadan ut även då man inbegriper dessa akademier, med den skillnaden att andelen medaljer slagna över vetenskapsmän ökar istället för minskar under den andra perioden.

Instiftandet av Svenska numismatiska föreningen ska också ses i ett större perspektiv. Det pekar på en specificering och professionalisering inom mynt- och medaljfältet. Kunskaper som tidigare var en del av högreståndspersoners allmänbildning utfölls till ett specifikt bildningsområde för en särskild grupp. Det ska även ses i samband med det alltmer utbredda föreningsliv som uppkom under seklets senare decennier, och som inspirerat av engelska förebilder alltmer övertog det traditionella samhällets korporativa gemensamhetsformer.

Den andra kategorin som upplevde en stor ökning var företagare. De gick från att under seklets första hälft ha varit den minsta gruppen till att under den andra hälften vara den största efter numismatiker och politiker. I det framväxande kapitalistiska industrisamhället tog elitgrupper med en ekonomisk maktbas allt större plats. Under det tidiga 1800-talet definierades stora män inte av god tillgång till ekonomiska kapital, eller för den delen av företagsamhet. Detta var dock fallet i slutet av seklet. De två kategorierna med lägst representation under den första hälften blev således två av de största under den andra. Samtidigt minskade representationen inom andra kategorier.

En av de mest påfallande nedgångarna skedde inom gruppen donatorer. Denna kategori minskade från 17 % under den första halvan till 4 % under den andra, vilket innebar en förskjutning från en av de högsta representationerna till en av de lägsta. I samband med den ökade utgivningen av medaljer över företagare, vilkas främsta egenskaper var förmågan att tjäna pengar, ser vi en trend från kulturell till ekonomisk manifestation. Gamla feodala elitgrupper manifesterade sällan stora ekonomiska inkomster – i deras fall skulle inte pengar tjänas, utan snarare spenderas. Fastän många även inom de traditionella elitgrupperna innehade betydande förmögenheter och likaså kunde ha stora inkomster hyllades de inte för det. Istället blev de förevigade som stora män genom att spendera pengar, vilket bland annat innefattade donationer.

Dessa förändringar skedde gradvis under seklets gång men det går att se en tydlig brytpunkt runt decennierna 1830- och 1840-talen, både gällande donationer, företagare, kyrka/religion och så vidare.

En borgerlighet på frammarsch och en adel i förändring

En av de mest påtagliga förändringarna i 1800-talets sociala strukturer var framväxten av borgerliga elitgrupper som agerade utanför ramen för

det gamla ståndssamhället. Dessa kapitalistiska grupper började ta plats i offentligheten och tog alltmer kommandot över den diskursiva dagordningen – i stor utsträckning på bekostnad av gamla elitgrupper. Under 1800-talet anpassade de gamla elitgrupperna i mångt och mycket sina sociala strategier till det borgerliga samhället. Samtidigt försökte borgerligheten manifesteras sin nyvunna position genom att ta efter adliga vanor och seder. Det pågick således under perioden en maktkamp med diskursiva anpassningar från både adligt och borgerligt håll, varför förhållandet mellan dessa grupper är av största intresse vad gäller frågan vem som tillägnades en medalj.

Det ur de italienska furstehusen sprungna bruket att låta prägla minnesmärken i myntform var länge ett kungligt fenomen. Detta är förståeligt med tanke på medaljens närhet till myntet som ju av monetära skäl endast tillfaller staten att prägla. Som så ofta med kungliga seder och bruk utvidgades medaljkonsten under århundraden till att även innefatta högadeln och sedan en något vidare elit.

Vid 1800-talets början dominerade adliga personer till stor del medaljmediet – en dominans som under seklets gång skulle brytas, övertas och till och med överträffas av ofrälse grupper. Även inom detta kungliga och i förlängningen adliga medium för maktmanifestation kom de ofrälse således att bli ledande.

En viktig aspekt rörande relationen mellan adel och ofrälse är frågan om vad de olika grupperna hyllades för – och i det avseendet finns det också påfallande skillnader. Medaljerna slagna över icke-adliga personer domineras helt av vetenskapliga förtjänster (47 %) och drygt en tredjedel är utgivna av Vetenskapsakademien. Den gruppen med lägst representation inom de ofrälse grupperna är militärer – eller medaljer slagna över militära förtjänster. Dessa uppgår endast till 1 % eller två stycken vilket kan förklaras med att den militära karriärvägen traditionellt sett var förbehållen adeln. De medaljer som är slagna över adelsmän domineras främst av tre kategorier: vetenskap, politik och ämbetsmän.

Anmärkningsvärt är även att kategorin företagare är större inom adeln än inom ofrälse, samt att det motsatta förhållandet gäller inom kategorin donatorer. Som har visats ovan skedde en uppgång av medaljer slagna över företagare under undersökningens andra hälft samt en successiv nedgång av donatorer under den första hälften. Den uppgång av företagare som observerats beror till stor del på en ökning inom de ofrälse grupperna. Av dessa slogs inga medaljer före 1877, då

delägarna i Stockholms enskilda bank lät prägla en medalj över företagens grundare André Oscar Wallenberg för att fira bolagets tjugooårsjubileum. Därefter tog en stadig ökning vid. Inom gruppen adelsmän förekom kategorin företagare under hela perioden, även om den ökade under den andra halvan. De adelsmän som under periodens första hälft blev ihågkomna på dessa grunder var i samtliga fall sysselsatta inom kanalbyggnationer eller bergsbruk. Den vid undersökningens sista decennier ökande skaran företagare bestod främst av bankmän, försäkringsföretagare och industridkare. Dessa utgjordes av såväl borgerskap som adelsmän, vilket pekar på att en ny adel höll på att växa fram – anpassad till det moderna samhällets borgerliga förutsättningar.

Det finns en allmän uppfattning om att de gamla feodala eliterna hellre skulle spendera pengar än tjäna dem, medan en av de kapitalistiska eliternas viktigaste egenskaper var just att tjäna pengar. Här ser vi dock hur hyllandet för donationer var mer utbrett bland de ofrälse än bland adeln. Ovan har också visats att andelen medaljer tillägnade donatorer sjönk drastiskt under 1800-talet. Under det första årtiondet av undersökningsperioden slogs många medaljer över adelsmän i egenkap av donatorer, varpå detta fenomen slutade abrupt. Efter 1803 slogs inte någon dylik medalj, varför denna kategori istället kom att domineras av ofrälse. Dessa medaljer fortsatte slås under hela undersökningsperioden, dock med allt lägre frekvens. De ofrälse grupperna höll således fast vid en tradition förknippad med adliga ideal, medan de adliga grupperna övergav samma ideal i ett tidigt skede av övergången till ett modernt samhälle.

Historiska personmedaljer

Medaljer föreställande historiska personer hade vissa kvantitativa särdrag gentemot de samtida, varför de här behandlas separat. Hyllandet av historiens stora män utgör dock en lika central aspekt av 1800-talets samhällselitiska diskurs. Vem som fick stå som ett efterföljansvärt exempel är väsentligt för förståelsen av vad som ansågs rätt och riktigt inom elitgrupper och hur detta förändrades under perioden.

Till skillnad från de samtida hyllningarna dominerade Svenska akademien utgivningen av medaljer föreställande historiska personer. Fram till 1870-talet var de, med några få undantag, den i stort sett enda utgivaren av dessa föremål. Det var en av Svenska akademins viktigaste uppgifter att förmedla en ärorik svensk historia. Detta gjordes genom att engagera exempel ur historien

och upphöja dem till förebilder för samtiden. Efter 1870 började enskilda personer, föreningar och i viss mån även företag också hylla historiska män.

Även gällande vem som hyllades finns stora skillnader gentemot de samtida, vilka ju främst hyllades för vetenskapliga bedrifter samt, om man bortser från Vetenskapsakademiens medaljer, även av politiska framgångar. Den kategori som dominerar de historiska medaljerna är de militära bedrifterna, en kategori som var mycket liten bland de samtida.

De militära hyllningarna var dock långt vanligare under början av seklet än under slutet. Detta skall ses i ljuset av dels den sedan år 1814 bevarade freden och dels det moderna samhällets framväxt. Den feodala adelseliten baserade sin samhällsposition på vapenmakt. Adeln var ända sedan rusttjänstens införande det stridande ståndet och engagerade därför sina stridande förfäder i kulten av stora män; dessa representerade både adelskapet och vad det stod för. I och med ständsamhällets upplösning och att adelns ensamrätt till högre officersposter avskaffades gick kopplingen mellan adel och krig till viss del förlorad. Därmed förlorades även det militära funktion som legitimitetsskapare för samhällseliter vilket medförde en stagnation i hyllandet av dessa grupper. Även om militära bedrifter hyllades under hela perioden, är utvecklingen tydlig: historiens stora män definierades i allt lägre grad av prestationer inom detta fält. Detta skall även sättas i samband med det faktum att en allt mindre andel av medaljerna hyllade adelsmän.

Den alltmer dominerande ofrälse elit som växte fram under 1800-talet började således även den att engagera historiens stora män som förebilder för den egna gruppen. Deras nyvunna maktposition behövde vinna legitimitet, vilket gjordes med historien som hjälp. Under seklets andra hälft började historiska företagare hyllas, mestadels företagsgrundare. Detta tyder på en förskjutning mot ett alltmer kapitalistiskt ideal, anpassat till det moderna samhällets nya förutsättningar.

Efter att ha konstaterat att det under 1800-talet skedde viktiga förändringar gällande vad som definierade en elit är det nu dags att titta närmare på hur denna förändring kunde ta sig uttryck då eliterna framställdes på medaljer.

Förändringen i bilder

Vitterhets- historie- och antikvitetsakademiens förste sekreterare Gudmund Jöran Adlerbeth, tillika kansliråd och ledamot av Svenska akademien, publicerade år 1791 en artikel i nämnda akademis

Fig. 2. Medalj slagen över Gudmund Jöran Adlerbeth. Åt- respektive frånsida. Uppsala universitets myntkabinett.

Handlingar rörande "det som förnämligast bör i akt tagas vid skådepenningars uppgifvande". I denna beskrivs i detalj hur medaljer bör utformas och tolkas på rätt sätt. Adlerbeth var sin tids största auktoritet inom medaljkonsten och hans åsikter får därför anses ha vunnit genomslag i samtiden.

Artikeln framhåller medaljens mångbottnade natur. En medalj ska enligt författaren behaga "både ögat och förståndet" och genom sin sköna utformning locka till mer ingående studier och djupare förståelse. Det står bortom allt tvivel att medaljkonsten var en syssla förbehållen de högt bildade.

Det var från antiken det tidiga 1800-talet hämtade sin inspiration. Antikvurmen återspeglas bland annat i val av språk på medaljerna: under den första halvan av seklet dominerade latinet – en dominans som övertogs av folkspråket under den senare delen av århundradet, åtminstone om man bortser från Vetenskapsakademiens medaljer, vilka alltid var författade på latin. Adlerbeth menade att latin lämpar sig väl till medaljinskriftioner då det inte förändras och därmed passar till föremål gjorda för att bevaras "för all framtid".

Även bildspråket hämtades från antiken. Adlerbeth beskriver sinnebildskonsten – det vill säga konsten att framställa känslor och händelser allegoriskt – som en vidlyftig vetenskap som särskilt bör studeras om man till fullo vill tillgodogöra sig medaljkonstens alla aspekter. Han gestaltar en rad sinnebilder och hur de ska användas och tolkas – alla är hämtade från antikens Grekland och Rom. På detta sätt upphöjdes de antika idealen under slutet av 1700-talet till kanon, vilket resulterade i ett strikt reglerat antikiserande språk, både gällande verbala och icke-verbala uttryck, vilket kom att hålla i sig en bra bit in på 1800-talet.

Ett exempel på detta mångbottnade och antikiserande språkbruk finner vi på en medalj slagen över just Adlerbeth. Efter hans död år 1818 lät Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien präglade en medalj till hans minne. Det var första gången denna akademi i eget namn präglade en medalj över en av sina svenska medlemmar och det skulle sedan bara ske en gång till, år 1877 – då över Adlerbeths mer sentida motsvarighet, Bror Emil Hildebrand.

På medaljens åtsida framställs den avlidnes bröstbild i antik dräkt med omskrift: "G. G. ADLERBETH. LIB. BAR. CONS. STAT. EQV. COM. RR. O. O." På frånsidan ses en sörjande kvinna i antik dräkt – akademien personifierad – hållande i högra handen tre lagerkransar, vilka symboliserar hennes tre prisämnen skaldekonst, historia och värtalighet, samt i den vänstra ett granatäpple, en antik kärlekssymbol och sinnebild för gudinnan Hera. Hon sitter framför en gravurna, på vars piedestal hon vilar högra armen. Vid sidorna ses akademiens sinnebilder: en lyra, en pergamentsrulle och en sfinx. Över bilden läses "NULLI FLEBILIOR" och i avskärningen "SOCIO DEN. MDC-CXVIII. R. ACAD. LITT. HUM. H. A."

Åtsidans inskrift kan i svensk översättning utskrivas Gudmund Göran Adlerbeth, friherre, statsråd, riddare och kommandör av Kungl. Maj:ts orden.⁴ Både hans friherrliga status och hans ordensinnehav nämns och de antikiserande inslagen inträder genom den antika dräkt han är draperad i. I detta fall har man frångått Adlerbeths egna åsikter. Enligt honom skulle samtida per-

4. Översättningarna är hämtade från Sällström, Folke, 1947, "Kring Kungl. Vitterhetsakademiens medalj över Gudmund Göran Adlerbeth" i *Fornvännen* 1946. Stockholm.

Fig. 3. Medalj slagen över David Carnegie. Åt- respektive frånsida. Uppsala universitets myntkabinett.

soner avbildas i tidens dräkt; att framställa dem som antika personer ansåg han som ett överdrivet antikiserande och endast en "trälakigt efterföljd af forntiden".

Frånsidans framställning med den sörjande kvinnan var typisk för det tidiga 1800-talet. De antikiserande inslagen är påfallande; dräkten, lagerkransarna och granatäpplet leder tankarna till Grekland och Rom och målar en tydlig bild av vad det tidiga 1800-talets eliter ville associeras med. Överskriften är som så många gånger under perioden hämtad från en av de klassiska författarna. Denna gång är ursprunget Horatius *Carmina* bok 1, vers 24, där skalden sjunger till Vergilius om saknaden av deras bortgångne vän. Detta var en referens som endast de klassiskt bildade förstod. De lösryckta orden kan läsas som "skall sörjas mer av ingen" och kunde således läsas, och till viss del förstås även av den med endast måttlig latinsk förståelse – ingen ska sörja Adlerbeths bortgång mer än Vitterhetsakademien (vilket anges i avskärningen). För att förstå hela sammanhanget och därmed hela budskapet krävdes även en djup insikt i Horatius texter. Men tolkningslagren slutar inte där. Genom att använda just detta citat refererades även specifikt till Adlerbeth, han hade nämligen ett år före sin död gjort en översättning av den angivna texten.

Denna medalj är genom sin breda tolkningshorisont och sina antikiserande ideal ett typiskt exempel på det tidiga 1800-talets medaljkonst. Genom medaljer som denna kan vi skymta en exkluderande elit som genom sitt bildningsideal manifesterar en maktposition och en distans till övriga samhällsgrupper.

Sättet att framställa eliter kom dock att för-

ändras under 1800-talets gång. Under seklets sista decennier dominerades mediet av kapitalstarka företagare – representanter för den elit som styrde det borgerliga och industrialiserade Sverige. En av dessa var den från Storbritannien invandrade industrimagnaten David Carnegie. Han kom redan 1830 till Göteborg där han år 1836 blev delägare i farbroderns firma. Han investerade i ett sockerbruk och i ett porterbryggeri, i vilka han lyckades fördubbla avkastningen och därmed lägga grund för en betydande familjeförmögenhet.

För att högtidlighålla 50-årsjubileet av Carnegies delägarskap i firman höll man år 1886 en fest till vilken man slog en medalj över industrimannen. Medaljens åtsida utgörs av Carnegies porträtt i profil samt hans namn. På frånsidan ses fabrikskomplexet Klippan och i bakgrunden Göta älv med fartyg och båtar. Tunga rökmoln stiger upp från fabriken skorsten. Överst står "FRÅN AKTIEBOLAGET D. CARNEGIE & Cie" och i avskärningen "HALFSEKELMINNE. 1836-1886. TILL FÖRMÅN OCH ARBETARE".

Medaljen är ett exempel på den fullt utblommade borgerliga diskurs inom vilken det sena 1800-talets elitmanifestation tog plats. Framställningen är alltigenom realistisk, texten är skriven på svenska, inga ordnar eller titlar omnämns, och de antikiserande inslagen saknas helt. Som motiv har valts Carnegies fabrikskomplex, med raka och enkla tegelväggar och en framträdande rökpelare. De budskap manifestationen vill förmedla bygger istället på ledorden kapital, produktivitet och framsteg. Det var dessa begrepp som gjorde Carnegie till en stor man i sin tid. Denna medalj manifesterar således ett ekonomiskt kapital – grundbulten i de borgerliga eliternas maktposition.

Avslutning: nya eliter, nya ideal

Under 1800-talets gång skedde betydande förändringar inom medaljmediet. Dessa förändringar gällde både vem som förärades en medalj, för vad och av vem, och hur framställningarna tog sig uttryck. Vid undersökningsperiodens början dominerades mediet av feodala eliter och feodala ideal – en dominans som skulle brytas och övertas av det moderna, kapitalistiska samhällets stora män.

Medaljernas ord och bilder manifesterade vid 1800-talets början ett antikiserande ideal där flera tolkningslager och avancerade allegorier och referenser förmedlade en hög bildningsnivå. Genom ett exkluderande språkbruk manifesterade eliterna en maktposition gentemot det övriga samhället. Detta framställningssätt förändrades i takt med att nya eliter trädde in på arenan. De djuplodade antika referenserna övergavs till förmån för en manifestation av framsteg och produktivitet; det tidiga 1800-talets eliter manifesterade ett bildningskapital medan de senare manifesterade ett ekonomiskt kapital. De nya eliterna baserade sin makt på andra grunder än de gamla, varför även deras språkbruk var annorlunda. Med de nya eliterna följde nya ideal, skraddarsydda för en ekonomisk maktbas.

Den inledningsvis beskrivna medaljen över Nils Ericson tillkom mitt i brytningen mellan det gamla och det nya, det traditionella och det moderna, det feodala och det kapitalistiska samhället. I denna tid av omstötpande i de sociala strukturerna uppkom en diskursiv smältdegel i vilken en ambivalent elit famlade efter ett språk som kunde legitimeras deras maktinnehav. Genom medaljens text och bilder framkommer en man som på samma gång vill vara en del av den framväxande kapitalismen och av den utdöende feodalismen. Industrins gudinna på medaljens framsida sitter där som en symbol för hur den samhällselitiska manifestationen anpassades och omstöptes under 1800-talet, det mest föränderliga av århundraden.

Litteratur i urval

- Adlerbeth, Gudmund Jöran, 1802, "Anmärkningar rörande det som förnämligast bör iakttagas vid skådepenningars uppfivande", i *Kungl. Vitterhets- historie- och antikvitetsakademiens handlingar* nr. 7. Stockholm.
- Carlsson, Sten, 1973, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning*. Lund.
- Helander, Hans, opublicerat manus, *Latinet på Vetenskapsakademiens medaljer. Föredrag på Mynt-*

kabinettet torsdagen den 23 januari 2003.

- Hildebrand, Bror Emil, 1860, *Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor*. Stockholm.
- Hyckert, Bror Edvard, 1905–1915, *Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor I-II*. Stockholm.
- Jansson, Torkel, 1985, *Adertonhundratalets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreringsformer mellan två samhällsformationer ca 1800–1870*. Uppsala.
- Kungl. Vitterhets- historie- och antikvitetsakademiens handlingar nr. 1–31. 1789–1890. Stockholm.
- Nisser-Dalman, Margareta, 2006, *Antiken som ideal. Det antikiserande inredningsmåleriet och dess sociala funktioner i högreståndsmiljöer i Dalarna och Gästrikland 1791–1818*. Uppsala.
- Norrby, Göran, 2005, *Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*. Uppsala.
- Olsén, Brita, 1962, *Lea Ahlborn: en svensk medaljkonstnär under 1800-talet*. Stockholm.
- Schück, Henrik, 1944, *Kgl. Vitterhets historie och antikvitetsakademien: dess förhistoria och historia*. Stockholm.
- Sumner, Anne, 2004, *Borgerliga ambitioner och adliga ideal. Slott och byggherrar i Sverige kring sekelskiftet 1900*. Stockholm.
- Sällström, Folke, 1947, "Kring Kungl. Vitterhetsakademiens medalj över Gudmund Göran Adlerbeth" i *Fornvännen* 1946. Stockholm.
- Thordeman, Bengt, 1942, *Medaljen genom tiderna. Kungl. Myntkabinettets Medaljsal*. Stockholm.

Summary

This short article is discussing how the elite discourse changed during the shift from a feudal to a bourgeoisie society in the nineteenth century through the medium of personal medals. During the century important changes took place in the art of medals, both concerning who was honoured by a medal, for what, by whom and how they were presented. In the early part of the era the medium was dominated both by feudal elites and by feudal ideals – a situation that changed over time, with a distinct turning point 1830–1840. As the new bourgeoisie elites emerged they increasingly took over the medium of medals, and introduced new ideals to the elite discourse.